

Ochrona i odnowa mokradeł: jak to zrobić w Polsce?

Lista zagadnień na spotkanie otwierające forum współpracy na rzecz obszarów podmokłych; 2 lutego 2024, godz. 10.00, Ogród Botaniczny Uniwersytetu Warszawskiego, Al. Ujazdowskie 4, Warszawa.

Ochrona i odtwarzanie funkcji mokradeł to zadania wielowątkowe, wymagające zaangażowania różnych resortów. W ramach narady planowanej na Światowy Dzień Mokradeł chcielibyśmy nawiązać do projektu Strategii Ochrony Mokradeł 2022-2032, przygotowanej w 2021 roku przez zespół Centrum Ochrony Mokradeł na zlecenie Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska. Projekt ten nie został dotychczas wdrożony, niemniej wyznacza on wg nas dobre ramy do rozpoczęcia rozmów o ochronie i „odnowie” mokradeł. Za zgodą GDOŚ udostępniamy uczestnikom projekt strategii [tutaj](#).

W trakcie dwugodzinnej narady 2 lutego proponujemy skupić się na czterech obszarach problemowych, które opisujemy w skrócie poniżej. Na spotkaniu każdy z tych tematów zostanie krótko wprowadzony przez ekspertów ze strony różnych organizacji pozarządowych, a następnie poddany pod dyskusję. Liczymy, że spotkanie pozwoli nawiązać współpracę na rzecz efektywnej poprawy stanu mokradeł w Polsce.

1. Status prawny ochrony mokradeł w Polsce

Mokradła, w tym torfowiska, ani ich funkcje w krajobrazie, nie są w naszym kraju objęte samodzielną ochroną. Chronione są tylko w ramach form ochrony przyrody, lub gdy są siedliskami chronionych gatunków (a również ten kontekst pozostawia wiele do życzenia). Zachowanie funkcji klimatycznej czy wodochronnej mokradeł może, ale nie wcale nie musi, być uwzględniane w procesach planistycznych, inwestycyjnych, procedurach ocenowych czy w działalności gospodarczej. Luki w tym systemie sprawiają, że funkcje te nie są chronione skutecznie. Proponujemy by to zmienić. Możliwe są różne rozwiązania, od rozproszonych korekt w palecie obecnie funkcjonujących aktów prawnych dotyczących planowania przestrzennego, ocen oddziaływania na środowisko, ochrony środowiska, ochrony przyrody, zarządzania wodami i ich utrzymywania, ochrony gruntów rolnych i leśnych, gospodarowania nieruchomościami, aż po zupełnie nowe prawo o „ekosystemach pożytku publicznego” z systemem finansowych zachęt do właściwego ich zagospodarowania i sankcji za zagospodarowanie niewłaściwe. Władza wodna powinna dostać kompetencje umożliwiające wpływ na zarządzanie mokradłami i na ich ochronę w skali całej zlewni, bez tego bowiem ochrona wód będzie iluzoryczna. Mokradła, wraz z ich funkcjami, powinny też być traktowane jako samodzielne przedmioty ochrony w obszarach chronionych, w tym w Parkach Narodowych, rezerwatach i obszarach Natura 2000, formach ochrony krajobrazu i formach lokalnych.

Większość polskich mokradeł jest w złym stanie i powinniśmy pilnie zabrać się za ich odtwarzanie. Tu jednak także pokonać trzeba bariery prawne, które większość takich projektów w praktyce blokują. Potrzebujemy więc mechanizmów ułatwiających nabywanie gruntów na potrzeby odtwarzania i renaturyzacji mokradeł – tak wód jak i torfowisk – jak również umożliwiających ustanawianie służebności wodnej.

2. Ochrona mokradeł a rolnictwo

Rolnictwo jest głównym sposobem użytkowania polskich mokradeł. Części cennych ekosystemów, tradycyjnie użytkowanych ekstensywnie – np. łąki podmokłe, stawy rybne, zagraża intensyfikacja użytkowania. Najważniejszym zagrożeniem mokradeł Polski, w tym torfowisk i nadrzecznych terenów zalewowych, jest jednak odwadnianie na cele rolnicze, w tym nie tylko wprowadzanie nowych odwodnień, ale przede wszystkim utrzymywanie systemów odwadniających. Na torfowiskach każdy rok funkcjonowania odwodnień skutkuje bezpowrotną utratą warstwy torfu – a tym samym bezpowrotną utratą części funkcjonalności torfowiska. Osuszone torfowiska stanowią około 4-5% użytków rolnych, a szacunkowe emisje gazów cieplarnianych, wynikające z ich odwodnienia dorównują wszystkim pozostałym emisjom z sektora rolnego. W wyniku likwidacji przybrzeżnych mokradeł, rzeki i jeziora powszechnie utraciły zdolność do samooczyszczania się. W sytuacji rosnącej intensywności rolnictwa powoduje to podatność ekosystemów wodnych na eutrofizację; coraz większa ilość azotanów i fosforanów dociera też do Morza Bałtyckiego. Propozycje zapisane w projekcie Strategii Ochrony Mokradeł na lata 2022-2032 to: ograniczenie emisji z osuszania torfowisk o 30% w ciągu najbliższych 10 lat, poprzez modyfikację instrumentów finansowych WPR, podwyższenie poziomów wody na łąkach torfowych, wsparcie transformacji rolnictwa odwodnieniowego w paludikulturę (rolnictwo bagienne) oraz wykupy, na rzecz Skarbu Państwa lub organizacji pozarządowych, kluczowych obszarów wycofywanych z użytkowania, a także powszechne przywracanie bagiennych stref buforowych nad rzekami.

3. Ochrona mokradeł a leśnictwo

W lasach znajduje się 25% mokradeł Polski, w tym wiele mokradeł zdegradowanych – osuszonych torfowisk oraz lasów łągowych odciętych od zasilania rzeczno. Lasy Państwowe zrezygnowały już z użytkowania wielu lasów na mokradłach; od lat realizują też przedsięwzięcia ochrony mokradeł, np. poprzez programy małej retencji. Sposób realizacji tych przedsięwzięć jest w wielu przypadkach nieoptymalny, niekiedy ze szkodą dla przyrody – np. gdy zamiast przywrócenia funkcji naturalnych mokradeł budowane są sztuczne zbiorniki wodne. Aktualnie rozpoczynają się duże przedsięwzięcia finansowane ze środków unijnych Life i FEnIKS. Jest bardzo ważne, by środki te zostały efektywnie wydatkowane w oparciu o rzeczywistą i kompleksową diagnozę potrzeb ochrony mokradeł, rozumianych jako zależne od wody układy funkcjonalne, a nie tylko w oparciu o powierzchniowe rozpoznanie siedlisk przyrodniczych. Postulujemy też, by dopełnić nową politykę zarządzania lasami w Polsce poprzez całkowite zaniechanie działań gospodarczych na glebach torfowych i terenach zalewowych. Mokradła mogą stanowić znaczną część areału w ramach zapowiedzanego wyłączenia 20% lasów z działań gospodarczych.

4. Wydobycie i użytkowanie torfu

W Polsce wydobywa się ponad 1,5 miliona metrów sześciennych torfu rocznie, a jeszcze więcej tego surowca jest importowane. Głównym sposobem wykorzystania jest produkcja podłoży ogrodniczych – zarówno do wykorzystania hobbystycznego, jak i do masowej komercyjnej uprawy roślin i grzybów. Wobec istnienia podłoży alternatywnych, które nie powodują tak wysokich emisji gazów cieplarnianych oraz kosztów środowiskowych, Centrum Ochrony Mokradeł postuluje znaczące ograniczenie wydobycia torfu, m.in. poprzez bardziej rygorystyczną politykę wydawania licencji wydobywczych oraz odpowiednią politykę fiskalną, a także zwiększenie finansowania badań nad opracowaniem i wprowadzeniem na rynek podłoży bardziej zrównoważonych środowiskowo.